

Ζεύξεις και συζεύξεις ανάμεσα στην τέχνη του θεάτρου και την τέχνη της εκπαίδευσης. Σκέψεις για μια "γόνιμη" εκπαίδευση και ένα σχολείο" των πολιτισμών"

Της Αγγελικής Ζαχαράτου-Τζιρίτα

Όταν πριν τρία χρόνια οι φορείς της Μέσης Εκπαίδευσης του νομού μας καθιέρωσαν τις ετήσιες συναντήσεις για τη σωστή ενσωμάτωση και καλλιέργεια των τεχνών στο σχολείο εστιάζοντας κυρίως στη θεατρική παιδεία, ήταν γιατί διαισθάνθηκαν τα υπόγεια ρεύματα που κινούνταν στον κόσμο της "νεανικής δημιουργικής ανησυχίας". Η δυναμική που αναπτύχθηκε κατά την διάρκεια αυτών των συναντήσεων, αλλά και οι πολλαπλές θεατροπαιδαγωγικές δραστηριότητες μέσα από την ολυμπιακή παιδεία, τα εκπαιδευτικά προγράμματα των αρμόδιων υπουργείων, το διαθεματικό πλαίσιο σπουδών, τα σχολικά εργαστήρια, και τόσα άλλα, οδηγούν σταδιακά την εκπαιδευτική κοινότητα στην κοινή διαπίστωση πως η καλλιτεχνική έκφραση μέσα στο σχολικό αλλά και κοινωνικό περιβάλλον αποκτά πλέον γερές ρίζες και θα αποκτά ολοένα και πιο πλούσιο φύλλωμα. Η ολοκληρωμένη ένταξη της θεατρικής αγωγής, ήδη από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, θα καλλιεργήσει το έδαφος, ώστε η προέκταση της στο χώρο της δευτεροβάθμιας να αποφύγει την προχειρότητα και την αποσπασματικότητα, και θα διευρύνει τον ορίζοντα και την προβληματική που κατατίθεται από εμνευσμένους παιδαγωγούς σε περιοχές όπου η δημιουργία των νέων συναντάει το σημερινό, σύγχρονο κόσμο των μεγάλων προκλήσεων.

Στην εποχή της αποδόμησης πολλών παλιών στοιχείων αλλά και αναδόμησης ενός πολιτισμού που σήμερα δυσκολευόμαστε να προσδιορίσουμε, η θεατρική έκφραση είναι σανίδα σωτηρίας, επιβίωσης, γνωριμίας των νέων με το παρελθόν, τις διαχρονικές και πανανθρώπινες αξίες, την κληρονομιά των λαών, ένα σημαντικό βήμα προς την κατεύθυνση της αδελφοποίησης τους και της παγκόσμιας ειρήνης. Όμως για να αποδώσει το θέατρο την εποχή μας "χρειάζεται γνώση, φαντασία, πάθος, χιούμορ κι εκφραστική τόλμη" και οι σχολικές παραστάσεις και τα δρώμενα θα πρέπει, κατά τη γνώμη μας, να ανανεώσουν τη θεατρική τους γλώσσα, να προβληματιστούν πάνω στο αύριο του ανθρώπου και των κοινωνιών, να αντιληφθούν τις αλλαγές που συντελούνται στη βάση της κοινωνίας και στο επικοδόμημα και κυρίως να μην ξεχνούν ότι το θέατρο, όπως όλες οι τέχνες, πρέπει να συμβάλλουν στη μεγαλύτερη απ' όλες: στην τέχνη της ζωής.

Στην προσπάθειά μας να φωτίσουμε τις ποικίλες εμπειρίες και ανακατατάξεις της φιλοσοφίας του τρόπου διασύνδεσης της θεατρικής τέχνης και της εκπαιδευτικής διαδικασίας θα παραθέσουμε στη συνέχεια τις κοινές συνιστώσες τους, καθώς και το ρόλο τους ως ενέργεια,

που αναζητά πηγές στο υποσυνείδητο, που ερευνά τις οπτικές και λεκτικές μορφές μαζί με την κίνηση και τον ήχο, και που κυρίως μεταπλάθει την αίσθηση του χώρου και του χρόνου.

Η θεατρική τέχνη φοράει πολλά προσωπεία: γνωρίζει "το πως" να μεταμορφώνει συνηθισμένους, θλιμμένους και "βαριεστημένους" ανθρώπους σε ήρωες, θεούς, βασιλιάδες, στρατηγούς και σκλάβους. Διαθέτει μαγεία, δύναμη, πειστικότητα, ετοιμότητα, ευρηματικότητα και συναρπαστικότητα. Είναι ευφάνταστη γιατί αξιοποιεί το τυχαίο ως μέρος της δράσης και παντρεύει το αυθόρμητο και το πηγαίο του ηθοποιού με το προκαθορισμένο και "το στημένο" της σκηνής. Έχει τις κύριες "αισθήσεις" της οξυμένες: *την όσφρηση*: "μυρίζει" αίμα, δάκρυ, σάλιο, ιδρώτα, *την ακοή*: "στήνει αυτί" στον αναστεναγμό, στο γέλιο, στην παύση, στην κραυγή, στη σιωπή, στην ανάσα, και *την όραση*: "κοιτάζει" την Ιστορία και τον άνθρωπο με δέος και με φρίκη.

Η θεατρική τέχνη απαιτεί αντοχή, δουλειά "contra tempo", αδάμαστη θέληση να φτάσει το ακατόρθωτο: να "ασκήσει" τον ηθοποιό ώστε να ταυτιστεί με το ρόλο του και να "λειάνει" το ρόλο ώστε να συμφιλιωθεί απόλυτα με τον ηθοποιό. Είναι μαθητεία, εκ-παίδευση, άσκηση του νου και του σώματος, μια εύθραυστη ισορροπία λέξεων και εικόνων που εξοικειώνει με το άγνωστο, το ξένο, το διαφορετικό και το άλλο. Η θεατρική τέχνη είναι "ταξίδι στο χώρο και το χρόνο", μια συγκλονιστική διαδρομή, συνύπαρξη σωμάτων, μυστική συμφωνία σχέσεων, ανταλλαγή βιωμάτων και όλα τούτα με συγκεκριμένο προορισμό (την παράσταση) και με διαρκώς ά-γνωστους συν-επιβάτες (το κοινό). Είναι α/δια-χρονική (έχει την ηλικία του ανθρώπινου γένους), αλλά ταυτόχρονα χρησιμοποιεί το χρόνο άλλοτε ως αντίπαλο (μνήμη) και άλλοτε ως σύμμαχο (νοσταλγία). Θα μπορούσε να πει κανείς πως γεννήθηκε μαζί με τον άνθρωπο, κατοικεί μέσα του, "παίζει" μαζί του, είναι ο πίο αμείλικτος βιογράφος του γιατί τον σπρώχνει να απαντήσει στο προαιώνιο ερώτημα ποιός είναι και τι ψάχνει. Το θέατρο σηματοδοτεί τους χώρους που δανείζεται εκάστοτε, όπως αναψυκτήρια, φυλακές, νοσοκομειακούς θαλάμους, αποθήκες, αίθουσες αναμονής, χωρίς να σταματάει να διεκδικεί άρτια εξοπλισμένα θέατρα. Ωστόσο παρά τις απαιτήσεις του για μέσα τεχνικά, η επινοητικότητα των συντελεστών και η έφεση τους προς την ευρεσιτεχνία παραμένει το μεγάλο του προσόν.

Η θεατρική τέχνη ενδέχεται να είναι "ανώνυμη", γιατί ανήκει σε όλους (το θέαμα), αλλά συμβαίνει να είναι και "επώνυμη", ως προϊόν ενός συγκεκριμένου τεχνίτη-δραματουργού και ενός θιάσου (η παράσταση). Δεν εμπιστεύεται παρά μόνο τον εαυτό της, χρειάζεται όμως "αποστόλους" που να διαθέτουν, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Γιώργος Σεβαστίκογλου για το μεγάλο δάσκαλο Κουν, "πίστη στη μεγάλη αποστολή του θεάτρου, την αυταπάρνηση και την αυτοθυσία για χάρη του, τον αγώνα για ελεύθερη δημιουργία". Ωστόσο διατηρεί

δεσμούς με τους πιο εκλεκτούς συγγενείς της όπως η Ποίηση που, όταν μετουσιώνεται σε θεατρική πράξη, χαρίζει στο κοινό στιγμές πνευματικότητας, ομορφιάς και λάμψης.

Η θεατρική τέχνη κάνει προτάσεις Πολιτισμού, που δεν αποτελούν μια τεχνητή και στυλιζαρισμένη όαση έξω από την καθημερινή ζωή, αλλά ένα ουσιαστικό κομμάτι της καθημερινής εμπειρίας του ανθρώπου. Το θέατρο είναι πράξη ζωής, στάση ζωής, κατά-σταση ζωής, έν-ταση ζωής γιατί κατορθώνει και περνάει στο ακροατήριό του καταστάσεις που το επηρεάζουν, που όπως λέει η Λούλα Αναγνωστάκη "κάνουν τον άνθρωπο να νοιώθει ότι ξεκινούν από κάτι δικό του".

Εάν τώρα τολμήσουμε να κάνουμε τη ζεύξη ανάμεσα στην εκπαιδευτική διαδικασία και τη θεατρική έκφραση θα διαπιστώσουμε το πόσο η μια δανείζεται "τα ρούχα" της άλλης, όσον αφορά δε τους κύριους συντελεστές, εκπαιδευτικούς και ηθοποιούς, θα διαπιστώσουμε πώς και οι δυο αυτές κατηγορίες λατρεύουν την περιπέτεια, την περιπλάνηση και τις διαδρομές σε μονοπάτια αχαρτογράφητα, με απροσδιόριστη ανταμοιβή. Τα κοινά χαρακτηριστικά τους είναι πολλά: έχουν παρελθόν, μνήμη και ιστορικότητα, και τροφοδοτούν το παρόν με επιτεύγματα, επιτυχίες και γιατί όχι με αποτυχίες, λάθη και αλλαγές. Ωστόσο και το θέατρο και η εκπαίδευση αντλούν από την κριτική νέες ιδέες και προτάσεις, λατρεύουν την πρόοδο και την έρευνα και στοχάζονται το μέλλον. Οι ηθοποιοί αλλά και οι εκπαιδευτικοί μιλούν πολύ με το σώμα, μιλούν με ολόκληρο το σώμα, "με την κίνηση, με την ακινησία, με τη στάση, με το ανάδεμα, με την εκρηκτική σιωπή και την ξαφνική, με φωνή, έκρηξη". Οι μαθητές πολλές φορές, μέσα στην τάξη, μοιάζουν με ηθοποιούς σε ώρα πρόβας πάνω στη σκηνή, που όπως λέει ο Μηνάς Χρηστίδης: "είναι μπλοκαρισμένοι, δεν ακούν και δεν προσέχουν τίποτα, κάνουν αυτό που ξεκίνησαν να κάνουν και πίσω από αυτό οχυρώνονται. Θα περάσει αρκετός καιρός να ξεβουλώσουν τα αυτιά τους, να παραμερίσουν τον εαυτό τους και να αρχίσουν πράγματι να προσέχουν". Όσο για τους εκπαιδευτικούς "φημολογείται" πώς είναι επίσης "απρόσεχτοι και ανυπόμονοι", γιατί προσδοκούν από τους μαθητές τους πιο "θεαματικά" και πιο ολοκληρωμένα αποτελέσματα, όταν όμως τελικά κατορθώσουν να τους πείσουν να φανερώσουν ένα τόσο δα κομματάκι από τον εαυτό τους, όταν οι μαθητές τους "δείξουν επιτέλους κάτι δικό τους", τότε η ικανοποίηση όλων είναι μεγάλη. Τότε μόνο μπορεί να πει κανείς με σιγουριά, πώς η εκπαιδευτική πράξη μετουσιώνεται σε "υπέροχη τέχνη εμπλουτισμού ζωής και γνώσης", πώς η μέθεξη δεν είναι ουτοπία αλλά η πιο συναρπαστική και μεθυστική στιγμή, όπως ακριβώς συμβαίνει και στο θέατρο, όταν τα φώτα έχουν πια ανάψει στη σκηνή και ο ηθοποιός μέσα από μια δοκιμασία που πολλές φορές τον πανικοβάλλει, του χαλάει το βόλεμα, του σπάει τη συνήθεια και τον βγάζει από την μοναξιά, θα "εκτεθει" μπροστά στους άλλους, "γυμνός", αποζητώντας την επιδοκιμασία και την επιβράβευση.

Η θεατρική και η εκπαιδευτική πράξη θα δρομολογούν διαρκώς νέα μαγευτικά ταξίδια στο όνειρο και την ελπίδα που δεν τελειώνουν ποτέ, που δεν σβήνουν εύκολα και που βέβαια θα συνεχίζονται... Κατά την εξέλιξη αυτών των περιπλανήσεων εμείς οι εκπαιδευτικοί, στοιχειωμένοι από πικρές ή γλυκές προσωπικές "ιστορίες τάξης", θα αφεθούμε στην νοσταλγική γοητεία της ίδιας της θύμησης και θα συνειδητοποιήσουμε ίσως για πρώτη φορά πως αυτό που μετράει πάνω από όλα είναι η απόλαυση του ταξιδιού. Τότε μόνο η εκπαίδευση θα μπορέσει χωρίς επιτηδεύσεις και ηχηρές εξαγγελίες να "αδελφοποιηθεί" με τη θεατρική τέχνη που, από την ίδια της τη φύση, εχθρεύεται την ποσότητα, το φόρτωμα και την υπερβολή. Στη διάρκεια αυτών των ταξιδιών θα ανακαλύψουν οι άνθρωποι της εκπαίδευσης και του θεάτρου πως οι στόχοι τους είναι κοινοί (να επιδράσουν επάνω στο κοινωνικό και ιστορικό περιβάλλον) και η αποστολή τους ιερή (να κινητοποιήσουν τη φαντασία και να εγείρουν τον ενθουσιασμό των συν-ταξιδιωτών). Τότε μόνο η εκπαίδευση θα γίνει τέχνη και η τέχνη θα "υποδυθεί" με εντιμότητα τον εκ-παιδευτή, όταν μέσα από αυτή τη συμπόρευση οι μαθητές γνωρίσουν "όψεις του κόσμου" και δοκιμαστούν στους αυριανούς τους ρόλους. Βέβαια αυτά τα ταξίδια χρειάζονται ικανό πλήρωμα που με μοναδικά εφόδια μια αξιόπιστη πυξίδα, έναν καλοσχεδιασμένο χάρτη και... πολύ κουράγιο, θα μπορέσει να καλλιεργήσει στα παιδιά, κατά την πλεύση, τις πιο καίριες ανθρώπινες ιδιότητες: την πίστη, τη συνείδηση, τη συνέπεια, θα τα εκ-παιδεύσει να εχθρεύονται την επιπολαιότητα, την ανεντιμότητα και το στόμφο και κυρίως θα τους υποδείξει πώς να αντιμετωπίζουν τις πιο άδηλες απειλές όπως είναι η απραξία, η προχειρότητα και η "ανοχή" σε λανθασμένους χειρισμούς.

Όταν ο Θανάσης Παπαγεωργίου μιλάει για τη φύση της δουλειάς ενός ηθοποιού πολύ εύστοχα την αντιστοιχίζει με αυτή του μαθητή, γιατί όπως χαρακτηριστικά αναφέρει για τη θεατρική παράσταση οι ηθοποιοί: "βρίσκονται επί ένα δίωρο ή και παραπάνω σε κατάσταση πολιορκίας, άμυνας και επίθεσης, ταυτόχρονα συγκέντρωσης και ελέγχου για οτιδήποτε συμβαίνει γύρω τους (...) που ισοδυναμεί με μια εσωτερική πυρκαγιά που δημιουργεί καταστάσεις που είναι τραγικά σημαντικότερες από ένα εξωτερικό συμβάν, μια κακοτυχία, ένα καλαμπούρι ή μια σύμπτωση". Και συνεχίζει: "δεν υπάρχει αντιστοιχία σε άλλα επαγγέλματα για να μπορεί να συγκριθεί αυτή η εσωτερική διεργασία, ίσως το μόνο που του μοιάζει να είναι ο μαθητής σε προφορικές εξετάσεις που αδυνατεί να μιλήσει για το κεφάλαιο που τόσο καλά έχει μελετήσει". Συμπερασματικά το μεγάλο αγαθό της εκπαίδευσης μέσω του θεάτρου είναι το γεγονός πως αυτή η μοναδική συμμαχία και αυτή η "γόνιμη" σύμπραξη θα βοηθήσει όλους τους συμμετέχοντες να υπερνικήσουν το φόβο που φωλιάζει μέσα στη σκέψη τους, και που κάνει την αναπνοή, τους σφυγμούς και την καρδιά ερμηνευτών, δασκάλων και μαθητών να δουλεύουν αστραπιαία, ώστε να δημιουργήσουν αυτή την απόλυτη επαφή τόσο μεταξύ τους όσο και με τους άλλους (την κοινωνία).

Για ένα σχολείο "των πολιτισμών" η μετάβαση από το μύθο στη γνώση είναι ένας διαρκής αγώνας για όλους τους πολιτισμούς και όλες τις εποχές. Όλοι οι πολιτισμοί είναι μεγάλοι και όλοι τους κινούνται γύρω από το ΧΡΟΝΟ, τον ΤΟΠΟ και το ΛΟΓΟ. "Ο Χρόνος παραπέμπει στην Ιστορία, η Ιστορία στη μνήμη, η μνήμη στη γνώση. Ο Λόγος είναι η αρχή, είναι το ίδιο το σώμα του πολιτισμού, καθώς ενσωματώνει τη μνήμη και τη δημιουργία". Ο άνθρωπος-δάσκαλος και ο άνθρωπος-μαθητής μέσα από τον Τόπο θα διαμορφώσουν τη σχέση με τον εαυτό τους και με τον άλλους, ενώ παράλληλα θα αντιληφθούν τον πολιτισμό ως ένα διαρκές μεταίχμιο. Τελικά ο αγώνας για τη χειραφέτηση, τη κατάκτηση της γνώσης, τη συμβίωση, τη συμμετοχή και τη συνδημιουργία είναι μακρύς, διαρκής και επίμονος, και η Τέχνη αποτελεί ίσως τη μοναδική ευκαιρία για την "εξημέρωση" και τη μετουσίωση του Ανθρώπου.

Απρίλιος 2003

Η Αγγελική Ζαχαράτου-Τζιρίτα είναι Καθηγήτρια Αγγλικής Γλώσσας, Θεατρολόγος